

■ Rozdíly (politické, ekonomické, kulturní, náboženské, jazykové, mezi správními a etnickými hranicemi aj.).

■ Porušování lidských práv a základních občanských svobod.

■ Nesprávnost (včetně sociální, neexistence právního řádu, nebo jeho porušování).

■ Politická vůle a moc stojí nad právním řádem.

■ Svoboda jednotlivce je podřízena nějakému společnému principu (národnostnímu, etnickému, náboženskému aj. fundamentalismu).

■ Svrchovanost státu a zájmy občanů jsou podřízeny vyššímu principu (např. ideologickému, náboženskému).

■ Sociální rozdíly, bída, nezaměstnanost a životní podmínky se stávají nesnesitelné pro široké vrstvy obyvatelstva.

■ Nedostatek zdrojů (vody, potravin, surovin, energie aj.).

■ Dojde k systémovým rozdlům mezi společnostmi (demokracií a totalitou, liberalismem i fundamentalismem).

Riziko zahrnuje možnost vzniku konfliktní situace a možnost řešení střetnutí za použití násilí. Riziko a konfliktní situaci není možné ztotožňovat s ohrožením. Pojem ohrožení nejen zahrnuje možnost řešit tuto situaci použitím násilí, ale i projevenou vůlí násilí použít.

V současném evropském bezpečnostním systému žádný stát neprojevuje úmysl použít násilí pro řešení sporných otázek. Nelze proto hovořit o bytí ohrožení. V rámci strategického plánování obrany lze však předvídat charakter ohrožení, které by mohlo nastat v případě, že by vznikla některá nepříznivá možnost budoucího vývoje a bezpečnostní systém by selhal. Mezi možná ohrožení v současné době patří: hromadné nepokoje a migrace obyvatelstva, sabotáže a terorismus (individuální, skupinový, státní, mezinárodní), podvracení, vydírání, přerušení toků a dodávek životně důležitých zdrojů, válka občanská, malé nebo střední intenzity, válka velké intenzity (je pokládána za nejméně pravděpodobné ohrožení).

Ing. Milan Štembera, CSc.

NADĚJE A SKUTEČNOST KOMPLEXNÍHO SYSTÉMU EVROPSKÉ BEZPEČNOSTI

Rozpadem bipolárního bezpečnostního systému v Evropě získalo Československo plnou suverenitu, korunovanou zakončením odchodu cizích vojsk z území v závěru června 1991. Ztratilo však současně dosavadní bezpečnostní vazby a záruky, ať již jakkoli vágního

charakteru, a bylo postaveno do situace, kdy se o svoji bezpečnost, jako o jeden z hlavních prvků svrchovanosti, muselo začít starat samo.

Přitom současné bezpečnostní systémy, ať již západoevropský nebo severoatlantický, svědčí o tom, že jednotlivé státy hledají bezpečnostní záruky formou vzájemného sdružování a předávání částí své suverenity mezinárodním organizacím, pokud je takové počínání v jejich národním zájmu. Znamená to v podstatě hledání a nacházení společného jmenovatele národních zájmů většího počtu subjektů mezinárodního práva.

Československá zahraniční politika stojí tedy před problémem, jak zajistit bezpečnost, aniž by obětovala příliš velkou část těžce nabyté nezávislosti.

Jsou dva základní způsoby zajištění bezpečnosti: politický a vojenský. Přitom je však třeba mít neustále na paměti, že jde pouze o dvě dílčí kategorie bezpečnosti, i když nejdůležitější. Bezpečnost má totiž ještě i aspekty ekonomické, ekologické i humanitární. Ty však, s výjimkou jejich role v rámci bezpečnostních rizik současné doby, nejsou předmětem zkoumání této stati.

V současné době převládá jak v politických kruzích, tak i v mínění široké veřejnosti v Evropě názor, že bezpečnostní problémy mají být řešeny politickými prostředky, nikoli vojenskými. Použití síly a hrozba silou je považována za krajní prostředek k vyloučení akutního nebezpečí nebo přímého ohrožení států agresivními diktátorskými režimy, jako tomu bylo ve válce v Perském zálivu. Použití síly a hrozby silou je postaveno do polohy porušení mezinárodního práva, jak vyplývá i z Charty OSN a Závěrečného aktu KBSE. Použití síly je připuštěno pouze v případě nutné sebeobrany nebo v rámci působení mezinárodních organizací s cílem obrany míru a bezpečnosti v prostorech možných konfliktů nebo při odstraňování jejich následků. To je tedy hrubý mezinárodně-právní rámec zajištění bezpečnosti jednotlivých subjektů mezinárodního práva.

Přes prioritu politického řešení bezpečnosti je však nezbytné vědět, že žádný evropský stát nemá v úmyslu úplně se zbavit ozbrojených sil. Počítá tedy s případnou nutností použití i vojenských prostředků zajištění bezpečnosti, protože nelze s jistotou předvídat všechny možnosti vývoje mezinárodní situace. Kromě toho musí být ozbrojené síly států připraveny čelit mimořádným situacím a být připravovány k plnění takových úkolů s předstihem, nikoli až poté, kdy se stanou případně aktuálními. Toto hledisko přijímá veřejnost tzv. "nových demokracií" často s nepochopením, vyplývajícím z revolučního nadšení i nedostatku informací o možnostech vývoje a rizikových faktorech mezinárodní situace.

V této souvislosti vzniká otázka bezpečnostních rizik v nově Evropě. Po ukončení studené války sice zmizelo nebezpečí konfrontace mezi bloky, došlo však současně k uvolnění dosud skrytých problémů a rozporů, které se z latentního dostaly do stádia akutního. Navíc je nutné vidět, že ve státech střední a východní Evropy došlo ke stavu jakési "privatizace", neboli volné hry národních zájmů těchto států. Zájmy jednoho státu však zpravidla končí tam, kde začínají zájmy druhého státu. Objevují se již i třetí plochy, které je nezbytné řešit dříve, než by se mohly stát příčinou konfliktů.

Zásadně však mohou rozdělit bezpečnostní rizika do několika kategorií.

Nejakutnější se zdá být kategorie **nacionalismu**, jehož výbuchy v jednotlivých částech Evropy, a to i západní, jsou patrné, vyplývají z pocitu nemožnosti plného uplatnění národních zájmů. Jsou však vždy vedeny proti někomu a v tom spočívá jejich možné nebezpečí.

Druhou kategorií tvoří **rizika ekonomická**, vyplývající z nerovnosti ekonomického vývoje jednotlivých států, rozdílů ve výkonnosti ekonomik a tím i rozdílů v životní úrovni obyvatelstva. Tyto rozdíly jsou tak příkré, že francouzský prezident Mitterrand hovoří o "stříbrné oponě" mezi bohatými a chudými evropskými státy. Bezpečnostní rizika, která jsou dána touto situací, v současné době narůstají a jsou daleko obtížněji řešitelná než všechna ostatní.

Ekonomická rizika se tak stávají předstíní další kategorie rizik, kterou tvoří **rizika sociální** v podobě sociálních otřesů zatím nepředvídatelného rozsahu a intenzity. Jediná jistota spočívá v tom, že tyto otřesy nastanou, ale že nebudou ve všech státech stejné intenzivní

nebo destruktivní. V mnohém bude záležet na tom, jak se jim bude předcházet, jak inteligentním způsobem budou řešeny. Hlavním úkolem bude nedopustit, aby se lidé dostali do zoufalé životní situace.

Nelze se nezmínit ani o **bezpečnostním riziku**, vycházejícím z nerovnoměrnosti uplatňování lidských práv. Tato kategorie bezpečnostních rizik stojí často v pozadí střetů v symbióze s výše uvedenými ekonomickými riziky a vzniká všude tam, kde určitá skupina obyvatelstva má menší práva než jiná. To vystupuje zvlášť patrně v oblasti práv národnostních menšin, jak je zřejmé v případě jugoslávské krize.

Všechny uvedené kategorie bezpečnostních rizik se v různých obměnách vyskytují v současném procesu rozpadu bývalého Sovětského svazu. Nelze proto považovat situaci v tomto státu za další kategorii bezpečnostních rizik, nýbrž za soustředění všech uvedených kategorií v jejich širší a v mnoha případech i soustředěnější formě.

Otázkou tedy je, kam by měla směřovat bezpečnostní politika Československa v nové situaci.

● Zásadním hlediskem by měla být prvoradost politických způsobů zajištění bezpečnosti. V této oblasti je prvním požadavkem udržení a rozvoj dobrých vztahů se všemi sousedními státy. Nemusí to znamenat přímé bezpečnostní závazky tak, jak jsme na ně byli dosud zvyklí. Dobré vztahy jsou již samy o sobě bezpečnostní zárukou, protože předem vylučují použití síly.

Období mezi dvěma světovými válkami se v tomto směru musí stát draze zaplaceným poučením. Československá zahraniční politika v této době připustila situaci, kdy ČSR neměla dobré vztahy ani s jedním sousedním státem, což bylo jednou z příčin katastrofy let 1938-39.

● Druhým požadavkem je změna vztahů ke středním mocnostem a velmocem. Naprostá vazba na jednu z nich se v našich dějinách rovněž projevila jako nežádoucí a vedla k tomu, že Československo bylo pouhým pěšákem na šachovnici Evropy, kterým vždy někdo pohyboval.

● Dalším požadavkem, ovlivňujícím předchozí, je všestranné vnitřní upevnění státu. I když jde o kategorii vnitropolitickou, která zdánlivě nepatří do mezinárodních souvislostí, je její zahraničně politický prvek velmi významný. Stát bez nedostatečného stupně vnitřní pevnosti ztrácí svou specifickou váhu na mezinárodní scéně, má jen omezenou možnost hájení a prosazování svých zájmů.

Cesta úsilí o zajištění bezpečnosti především malého státu nutně vede k hledání bezpečnostních záruk cestou účasti v mezinárodních organizacích. Československo je zatím členem OSN, Evropské rady a procesu KBSE. Mimo něj jsou (přes uzavřenou asociační dohodu) Evropská společenství, Západoevropská unie a NATO. V současné době se začíná prosazovat názor, že uvedené organizace (bez OSN jako organizace univerzální) už nelze chápat odděleně, ale ve vzájemné souvislosti a spolupráci s perspektivním vývojem k jakési konvergenci.

Například generální tajemník NATO Manfred Wörner vyjádřil názor, že bezpečnost Evropy a severní Ameriky spočívá na třech pilířích: atlantickém (NATO), západoevropském (ES, ZEU) a procesu KBSE.

Přitom bezpečnostní prvky politiky Evropských společenství se teprve rodí, jak svědčí i jejich neúspěšná role v jugoslávském střetnutí. Dokonce i Západoevropská unie, jejímž posláním je zajištění bezpečnosti, koná v současné době v tomto směru teprve první kroky. Její ozbrojené síly rychlého zásahu v podobě společného francouzsko-německého armádního sboru jsou ve stádiu zrodu. Budou však mít ve srovnání s obdobnými ozbrojenými silami NATO výhodu v možnosti použití i mimo geografického vymezení prostoru Unie.

Jediným účinným bezpečnostním systémem v Evropě je NATO. Tato organizace však dává bezpečnostní záruky pouze svým členským státům. Navíc prochází určitým přerodem v souladu se změněnou situací v Evropě. Posiluje svůj politický charakter, jehož výsledkem

je zřízení Poradního výboru, složeného zatím z představitelů 25 států (16 NATO, 6 bývalých států Varšavské smlouvy a 3 baltických republik). Vývoj související s rozpadem Sovětského svazu je však tak rychlý, že se počet členů tohoto gremia patrně zvýší.

Kromě toho pokračuje v NATO přestavba dosavadní strategie, kdy je přehodnocována úloha taktických jaderných zbraní, snižován jejich počet a jsou vyřazovány celé zbraňové systémy. Dochází k postupnému snížení počtů vojsk v obranném pásmu střední Evropy a k výstavbě vojsk rychlého zásahu. V souladu s tím dojde zřejmě i ke změnám v oblasti vojenských výdajů, neboť řídicí orgány paktu jsou pod stálým tlakem parlamentů jednotlivých členských států k dosažení úspor.

V této situaci NATO zřejmě nemá v úmyslu přijímat nové členy, kvůli nimž by muselo upravovat své statutární dokumenty, přehodnotit geostrategické postavení a zabývat se jeho mezinárodněpolitickými důsledky i vojenskopolitickými problémy. Bylo by jisté obtížné sjednocovat státy, jejichž ozbrojené síly používají jiné zbraňové systémy, řídicí kádry byly připravovány na jiném ideově teoretickém základě a praktickém použití ozbrojených sil.

Kromě toho není všeobecně známo, že podle článku 10. Washingtonské dohody z roku 1949 mohou být další státy přijímány pouze na základě pozvání a souhlasu všech členských států. Rovněž tak není všeobecně známo, že NATO nezná kategorii přidruženého členství, jak je tomu u Evropských společenství.

Na druhé straně však řídicí orgány NATO vyjádřily plnou podporu všestranným stykům mezi ČSFR a NATO, a to jak v politické, tak i ve vojenské stránce. Tento proces se děje za plné spokojenosti obou stran a úspěšně se rozvíjí. NATO kromě toho vyjádřilo úmysl převzít určitou odpovědnost za rozvoj a ochranu demokratizačního procesu ve střední Evropě, ovšem bez mezinárodně právních záruk.

Další oblastí mezinárodního zajištění bezpečnosti Československa je proces KBSE. V oblasti bezpečnosti dosáhl značných úspěchů v podobě opatření pro posílení důvěry a bezpečnosti, které v podstatě odstranily možnost nenadálého napadení, a v podobě uzavření smlouvy o konvenčních silách v Evropě, která po vstupu v platnost i uskutečnění značně sníží vojenské zatížení všech účastnických států. Zatím však v tomto procesu nebyl vytvořen mezinárodně právní závazný komplexní systém evropské bezpečnosti, který by již předem vyloučil použití síly ve vztazích mezi státy a měl by i prostředky k tomu, aby si vynutil dodržování této zásady.

Má však k tomu předpoklady. Je to jednak komplexnost tohoto procesu, jehož účastníky jsou všechny evropské státy a pokud vzniknou nové, bude možnost je do něj začlenit. Dále jsou jeho členskými státy USA i Kanada, a to prakticky znamená i jeho nadevropský rozměr i schopnost řešit případy ohrožení Evropy z vně. K tomu přistupují i vývojové zkušenosti z dosavadního procesu hledání společného jmenovatele a rozhodování, jakož i vzestupný směr vývoje vlivu procesu KBSE na jednotlivé oblasti mezinárodního dění. Je nezbytné poznamenat, že proces KBSE měl značné úspěchy v oblasti bezpečnosti i lidských práv, nevyčerpal však dosud své možnosti v oblasti ekonomické.

Aby však proces KBSE mohl plnit svoji bezpečnostní funkci, musel by mít účinný mechanismus předcházení střetnutím, jejichž "předsíní" jsou spory, schopné konfliktního vyhození. Dosavadní středisko pro předcházení střetům ve Vídni tuto úlohu plní jen s obtížemi a s nedostatečnou účinností. Přitom již Závěrečný akt z roku 1975 ukazuje možnost řešení problému předcházení konfliktům cestou vytvoření systému mírového řešení sporů. Je zarážející, že ani tři následné konference v rámci procesu KBSE (Montreux 1979, Atény 1984 a La Valleta 1991) nebyly schopny dosáhnout shody v tak závažné otázce. Jejich řešení v současné době uniká vzhledem k probíhajícím změnám na mapě Evropy do daleké budoucnosti a snižuje možnosti procesu KBSE stát se celoevropským bezpečnostním systémem. Prakticky to znamená, že i v nejbližší budoucnosti budou střetnutí prakticky řešena teprve až vzniknou, tedy způsobem, který se neosvědčil a nemohl zabránit nežádoucím následkům.

Nadějí do budoucna zůstává určitý druh symbiózy celoevropského procesu, který přináší prvek komplexnosti a NATO, případně Západoevropské unie, které mají mocenské prostředky. To však je prozatím pouze naděje, jejíž uskutečnění není zatím časově odhadnutelné.

Do té doby bude trvat hájení národních zájmů jednotlivých subjektů mezinárodního práva včetně zájmů bezpečnostních. Přes prvořadost politických přístupů musí být v záloze i vojenský prvek, tj. ozbrojené síly určené pouze k nutné sebeobraně v duchu příslušných ustanovení Charty OSN a Závěrečného aktu KBSE, ke zdůraznění svrchovanosti států, která bude ještě dlouho nutným projevem samostatnosti, k řešení úkolů spojených s překonáváním následků živelných pohrom a jiných otřesů, nezvládnutelných běžnými silami, způsoby i k plnění úkolů v případných mezinárodních bezpečnostních systémech podle vývoje mezinárodní situace. Poslední z uvedených prvků se stává spojovacím článkem mezi současností a budoucností.

Pokud jde o Československo, jsou uvedené předpoklady v podstatě respektovány v československé vojenské doktríně, jejíž zásady schválilo Federální shromáždění v březnu 1991.

Závěrem chci zdůraznit, že vytváření nových států v Evropě činí ustanovení Závěrečného aktu KBSE o nedotknutelnosti současných hranic překonaným. Tato skutečnost oddaluje a ztěžuje využití procesu KBSE jako základny příštího komplexního systému evropské bezpečnosti. To však neznamena vzdát se uvedeného cíle, který by se naopak měl stát hlavním činitelem stabilizace těžce zkoušeného světadílu, uchránit jej dalších otřesů i nesnází.

Podplukovník PhDr. Jan Eichler, CSc.

AMERICKÉ POJETÍ EVROPSKÉ BEZPEČNOSTI

Převratné změny posledních let a měsíců od základu změnily celý systém mezinárodní bezpečnosti. Skončilo období dvoupólové konfrontace, spočívající na vzájemném odstrašování dvou protistojících nepřátelských koalic. Počátek 90. let je proto ve znamení hledání nového modelu mezinárodní bezpečnosti, přičemž největší pozornost se upíná na evropskou.

Nový systém evropské bezpečnosti (SEB) bude vektorovým výsledkem působení několika nejvlivnějších subjektů světové politiky, z nichž jednoznačně nejvlivnějším jsou USA. Lze tudíž očekávat, že právě ony se při vytváření systému evropské bezpečnosti prosadí nejvýrazněji.

Podoba tohoto systému je dnes ve Spojených státech amerických předmětem mnoha studií, úvah politických a vědeckých zařízení. Četní odborníci publikují své závěry, přičemž se v mnoha otázkách shodují, však i odlišují. O americkém pojetí SEB tudíž nelze pojednávat